

УДК: 159.923.2:616-053.71:613.6.015+796.29+616.89-008.446

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ У ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

А. С. Челахова

© Челахова Анастасія Степанівна (Україна) – психолог Медичного і психологічного центру «Айва», пр. Повітрофлотський, 9б, м. Київ, 02000; здобувач кафедри сексології, медичної психології, медичної і психологічної реабілітації Харківської медичної академії післядипломної освіти, вул. Амосова, 58, м. Харків, 61176; e-mail: anastaschelakhova@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0850-6447.

© Anastasia Chelakhova (Ukraine) – Psychologist of the Medical and Psychological Center "Aiva", 9b Povitroflotsky avenue, Kyiv, 02000; postgraduate student of the Department of Sexology, Medical Psychology, Medical and Psychological Rehabilitation of Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education, Kharkiv, 58 Amosov street, 61176; e-mail: anastaschelakhova@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0850-6447.

© Челахова Анастасія Степановна (Україна) – психолог Медичного і психологічного центру «Айва», пр. Воздухофлотский, 9б, г. Киев, 02000; соискатель кафедры сексологии, медицинской психологии, медицинской и психологической реабилитации Харьковской медицинской академии последипломного образования, ул. Амосова, 58, г. Харьков, 61176; e-mail: anastaschelakhova@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0850-6447.

№9, 2018, стор.113–123

FEATURES OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION IN REPRESENTATIVES OF YOUTH SUBCULTURES

Abstract.

In order to analyze the characteristics of the manifestations and mechanisms of the formation of socio-psychological adaptation / maladaptation among representatives of youth subcultures, as one of the criteria of their psychological health, to determine the need to provide them with psychological assistance, 143 adolescents were examined. Among them: 93 representatives of youth subcultures (the main group of the study) and 50 ordinary teenagers (comparison group). Taking into account current trends in the prevalence of youth subcultures, the study included representatives of two trends: 45 people – the so-called extremes (supporters of the search for new physical sensations based on motor activity – roller skaters, scooterers, skaters) and 48 people – the so-called gamers (supporters of cyberspace, realizing themselves in the field of computer technology, mainly in online games). To achieve the main goal of the work, a number of modern psychodiagnostic methods of the research were applied: to determine the basic indicator of the level of socio-psychological adaptation; methods for diagnosing socio-psychological adaptation by K. Rogers, R. Daimon; methods for diagnosing the degree of immersion in the subculture – COMP-UDIT; methods for understanding the psychogenesis of pathological enthusiasm for the subject of the subculture, applied a test for determining the level of suggestibility by A. P. Eliseev. On the basis of interdisciplinary generalizations, psychological mechanisms of personality socialization which, in the author's opinion, are the object of identification, as well as one of the stages of personality autonomization were conceptualized. The results of an empirical study on 6 samples of subjects are analyzed in accordance with the degree of their socio-psychological adaptability and belonging to a particular subculture. trends of psychological maladjustment. Among representatives of youth subcultures there are both adapted faces and manifestations of social psychological Coy maladjustment. The complex of vulnerability to maladjustment in the subcultural space is defined, which is formed, in fact, by the indicators of socio-psychological adaptation, indicators of the degree of personality submergence in the subcultural space, and indicators of personality suggestibility.

Key words:

youth subcultures, socio-psychological adaptation / disadaptation, suggestibility, involvement in the subculture.

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ У ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ МОЛОДЕЖНЫХ СУБКУЛЬТУР

Аннотация.

С целью анализа особенностей проявлений и механизмов формирования социально-психологической адаптации/дезадаптации у представителей молодежных субкультур как одного из критериев их психологического здоровья для определения необходимости предоставления им психологической помощи было проведено обследование 143 человек подростково-юношеского возраста. Среди них: 93 представителя молодежных субкультур (основная группа исследования) и 50 обычных подростков (группа сравнения). С учетом современных тенденций распространенности молодежных субкультур, в исследование были включены представители двух течений, наиболее представленных в юношеской среде: 45 человек – так называемые экстремалы (сторонники поиска новых физических ощущений, основанных на двигательной активности – ругеры, роллеры, скейтеры) и 48 человек – так называемые геймеры (сторонники виртуального пространства, реализующие себя в области компьютерных технологий, преимущественно в он-лайн играх). Для достижения основной цели работы был применен ряд современных психодиагностических методов исследования: для определения базового показателя уровня социально-психологической адаптации –

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймон (по Д. І. Райгородський, 2001); для діагностики ступеня поглибленості в субкультуру – COMP-UDIT (с батареї Audit-подібних тестів, розроблених під керівництвом І. В. Лінського і авторський тест для виявлення расстройств, зв'язаних з увлеченістю екстремальними видами двигательної активності, для непрофесіоналів EXTRIM-UDIT; для розуміння психогенезу патологічної увлеченості предметом субкультури застосовували тест на визначення рівня внушаємості А. П. Єлісєєва. На основі міждисциплінарних узагальнень концептуалізовані психологічні механізми соціалізації особистості в субкультурному просторі, що виступають, по думці автора, об'єктом ідентифікації, а також одним із ступенів автономізації особистості. Проаналізовано результати емпіричного дослідження на 6 вибірках випробовуваних відповідно до ступеня їх соціально-психологічної адаптованості і приналежності до конкретної субкультури. Представлені: структура, зміст, основні тенденції психологічної дезадаптації. Серед представників молодіжних субкультур зустрічаються як адаптовані особи, так і з проявами соціально-психологічної дезадаптації. Визначено комплекс вразливості до дезадаптації в субкультурному просторі, який утворюють, власне, показники соціально-психологічної адаптації, показники ступеня заглибленості особистості в субкультурний простір і показники сугестивності особистості.

Ключевые слова: молодіжні субкультури, соціально-психологічна адаптація/дезадаптація, внушаємість, включеність в субкультуру.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ У ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

Анотація.

З метою аналізу особливостей проявів і механізмів формування соціально-психологічної адаптації/дезадаптації у представників молодіжних субкультур як одного з критеріїв їх психологічного здоров'я для визначення необхідності надання їм психологічної допомоги було проведено обстеження 143 осіб підлітково-юнацького віку. Серед них: 93 представника молодіжних субкультур (основна група дослідження) і 50 звичайних підлітків (група порівняння). З урахуванням сучасних тенденцій поширеності молодіжних субкультур, в дослідження були включені представники двох течій, найбільш представлених в юнацькому середовищі: 45 осіб – так звані екстремали (прихильники пошуку нових фізичних відчуттів, заснованих на руховій активності – рифери, ролери, скейтери) і 48 осіб – так звані геймери (прихильники віртуального простору, що реалізують себе в області комп'ютерних технологій, переважно в онлайн іграх). Для досягнення основної мети роботи було застосовано ряд сучасних психодіагностичних методів дослідження: ля визначення базового показника рівня соціально-психологічної адаптації – Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймон (по Д. І. Райгородський, 2001); для діагностики ступеня заглибленості в субкультуру – COMP-UDIT (з батареї Audit-подібних тестів, розроблених під керівництвом І. В. Лінського і авторський тест для виявлення розладів, пов'язаних з захопленістю екстремальними видами рухової активності, для непрофесіоналів EXTRIM-UDIT; для розуміння психогенезу патологічної захопленості предметом субкультури застосовували тест на визначення рівня сугестивності А. П. Єлісєєва. На основі міждисциплінарних узагальнень концептуалізовані психологічні механізми соціалізації особистості в субкультурному просторі, що виступають, по думці автора, об'єктом ідентифікації, а також одним із ступенів автономізації особистості. Проаналізовано результати емпіричного дослідження на 6 вибірках випробовуваних відповідно до ступеня їх соціально-психологічної адаптованості і приналежності до конкретної субкультури. Представлені: структура, зміст, основні тенденції психологічної дезадаптації. Серед представників молодіжних субкультур зустрічаються як адаптовані особи, так і з проявами соціально-психологічної дезадаптації. Визначено комплекс вразливості до дезадаптації в субкультурному просторі, який утворюють, власне, показники соціально-психологічної адаптації, показники ступеня заглибленості особистості в субкультурний простір і показники сугестивності особистості.

Ключові слова: молодіжні субкультури, соціально-психологічна адаптація/дезадаптація, сугестивність, включеність в субкультуру.

Вступ

За визначенням Т. В. Алексєєвої, В. Є. Луньова, субкультура – це автономне, відносно цілісне утворення, що включає в себе низку більш-менш яскраво виражених ознак: специфічний набір ціннісних орієнтацій, норм поведінки, взаємодії і взаємостосунків її носіїв, а також статусну структуру; набір рекомендованих джерел інформації; своєрідні захоплення, смаки і способи вільного проведення

часу; жаргон; фольклор тощо [1]. «Молодіжна субкультура» як поняття та самостійне явище була обґрунтована і створена німецькими педагогами-реформаторами на початку ХХ століття як протипага культурі дорослих, тобто ієрархічного за своєю структурою батьківського дому з його чітким і бездумним підпорядкуванням авторитету старших, а також – школі, побудованій на повному підпорядкуванні учня вчителю [1]. Завдяки введенню

поняття «молодіжна культура» підкреслювалася важливість молодості як самостійного етапу людського життя, а не сировини для майбутнього дорослішання. Спочатку поняття «молодіжна культура» було педагогічним і соціально-політичним, проте за час існування воно зазнало чималих змін. Перші субкультурні теорії базувалися на традиції проблематизації юнацького віку, ототожнюючи молодіжні субкультури і спільноти осіб з поведінкою, що відхиляється [2].

Сучасні концепції субкультур є міждисциплінарними і охоплюють широке коло молодіжних проблем: від маргіналізації підлітків міських околиць до специфічних форм ескапізму столичної богемі [3–9]. Під молодіжною субкультурою Т. В. Алексєєва, В. Є. Луцьова (2018) розуміють сукупність естетичних, політичних та інших ціннісних орієнтацій, символіку, моделі поведінки, життєвий стиль і зовнішню атрибутику певної групи молоді, що представляє собою самостійне цілісне утворення у межах загальної культури нації [1].

Не дивлячись на велике розповсюдження та різноманіття молодіжних субкультур та течій на теренах нашої держави, зараз проблеми, пов'язані з цим явищем, вивчаються переважно у педагогічній або соціальній площині. Однак, зрозуміло, що серед загальної кількості проблемних питань, що розкривають сутність даного явища та потребують дослідження, існують ті, що належать до сфери компетенції медичної психології.

Мета дослідження

Під час роботи було проведено аналіз особливостей проявів та механізмів формування соціально-психологічної адаптації/дезадаптації у представників молодіжних субкультур як одного з критеріїв їх психологічного здоров'я для визначення необхідності надання їм психологічної допомоги.

Матеріали і методи дослідження

Для досягнення поставленої мети на базі медичного і психологічного центру «Айва» (м. Київ), медичного центру психотерапії, психіатрії і практичної психології «Софія» (м. Київ) та ін., протягом 2015–2018 рр. було обстежено 143 особи підлітково-юнацького віку. Серед них 93 респонденти – представники молодіжних субкультур (вони склали основну групу дослідження, ОГ), а 50 звичайних підлітків були залучені як група порівняння (ГП).

Вважаючи сучасні тенденції щодо розповсюдженості молодіжних субкультур, в дослідження були включені представники двох течій, найбільш представлених у юнацькому середовищі:

– 45 осіб – так звані екстремали (прихильники пошуку нових фізичних відчуттів, заснованих на руховій активності – рифери, ролери, скейтери);

– 48 осіб – так звані геймери (прибічники віртуального простору, які реалізують себе в галузі комп'ютерних технологій, переважно в он-лайн іграх).

Психодіагностичне дослідження включало використання такого психодіагностичного інструментарію:

- для визначення базового показника – рівня соціально-психологічної адаптації – Методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймон (за Д. І. Райгородським, 2001) [10];
- для діагностики ступеня зануреності в субкультуру – COMP-UDIT (з батареї AUDIT-подібних тестів, розроблених під керівництвом І. В. Лінського [11]) та авторський тест для виявлення розладів, пов'язаних із захопленістю екстремальними видами рухової активності, для непрофесіоналів EXTRIM-UDIT;
- для розуміння психогенезу патологічної захопленості предметом субкультури застосовували тест на визначення рівня навіюваності О. П. Єлісєєва (1994) [12].

Для розв'язання дослідницьких завдань та забезпечення достовірності основних положень та висновків використано математично-статистичні методи з використанням STATISTICA (SPSS-22).

Результати дослідження та їх обговорення

За результатами дослідження за допомогою методики діагностики соціально-психологічної адаптації (СПА) К. Роджерса, Р. Даймонд встановлено усереднені показники, стандартне відхилення за шкалами психологічної адаптації–дезадаптації досліджуваних, а також базові поведінкові патерни та особистісні властивості, які детермінували структуру дезадаптаційних процесів осіб підлітково-юнацького віку. Для визначення достовірності відмінностей проявів показників соціально-психологічної дезадаптації використано Н-критерій Крускала–Уолліса.

Кількісний розподіл показників СПА за її компонентами представлено в табл. 1, з якої витікає, що серед представників субкультур зустрічалися як адаптовані підлітки, так і особи з соціально-психологічною дезадаптацією.

Рівневий аналіз показників СПА в ОГ:

– показник адаптації в цілому в ОГ представлено у такий спосіб: у 61 досліджуваного (65,60%) виявлено високий рівень дезадаптації (зворотно до низького рівня адаптації); у

Таблиця 1

Кількісний розподіл показників соціально-психологічної адаптації у обстежених (абс. к. / %)

Шкали	Амплітуда показника	ОГ (n=93)	ГП (n=50)
Адаптація	нижче норми	61/65,60	29/58,00
	норма	31/34,40	21/42,00
	вище норми	–	–
Самоприйняття	нижче норми	55/59,00	27/54,00
	норма	38/41,00	20/40,00
	вище норми	–	3/6,00
Прийняття інших	нижче норми	52/56,00	12/24,00
	норма	31/34,70	31/62,00
	вище норми	10/9,30	7/14,00
Емоційний комфорт	нижче норми	59/63,44	28/56,00
	норма	34/36,56	22/44,00
	вище норми	–	–
Інтернальність	нижче норми	52/56,00	15/30,00
	норма	21/22,40	27/54,00
	вище норми	20/21,60	8/16,00
Домінування	нижче норми	60/64,50	16/32,00
	норма	24/25,80	20/40,00
	вище норми	9/9,70	14/28,00

31 (34,40%) – показник адаптації зареєстровано на нормативному рівні; показник вищий за норму не виявлено в жодного досліджуваного. Тож, можна констатувати переважання показника дезадаптації у відсотковому значенні по групі ОГ;

– **показник самоприйняття** на рівні нижчому за норму виявлено у 55 обстежених (59,00%); на рівнях норми – у 38 (41,00%), а на вищому за норму – не виявлено в жодного з досліджуваних ОГ. Встановлено переважання низького показника самоприйняття у досліджуваних підлітків;

– **показник прийняття інших** на рівні нижчому за норму характеризує 52 досліджуваних (56,00%), нормативний рівень виявлено у 31 пацієнта (34,70%), а на рівні вищому за норму встановлено у 10 осіб (9,30%). Слід зазначити, що попри переважання низького рівня в групі, спостерігається тенденція до зростання прийняття інших;

– **показник емоційного комфорту** як показник СПА виявлено на рівні нижчому за норму у 59 досліджуваних (63,44%), на рівні норми – у 34 (36,56%), а показник на рівні вищому за норму не виявлено у жодного з обстежених

вибірки. Констатуємо переважання низького рівня у групі;

– **показник інтернальності** – встановлено переважання кількості досліджуваних з низьким рівнем зазначеного показника: таких у групі 52 особи (56,00%); нормативний рівень та рівень вище за норму представлено практично однаково – 21 (22,40%) та 20 (21,60%) відповідно;

– **показник домінування** в цілому також має негативацію – показники нижчі за норму властиві більшості вибірки – 60 досліджуваним (64,50%), нормативний рівень виявлено у 24 досліджуваних (25,80%), вищий за норму – у 9 осіб (9,70%).

Узагальнюючи результати описової статистики групи ОГ, маємо підстави констатувати розподіл практично всіх показників СПА з вектором до низьких рівнів розвитку зазначених інтегральних показників.

Кількісний розподіл показників СПА в обстежених ГП:

– **показник адаптації** на низькому рівні виявлено у 29 досліджуваних (58,00%), рівень норми – в 21 досліджуваного (42,00%). Отримані результати засвідчують загальну тенденцію, властиву підлітково-юнацькому віку щодо соціально-психологічної адаптації;

– **показник самоприйняття** констатовано на рівні нижчому за норму у 27 випадках (54,00%), рівень норми у 20 (40,00%) і лише 3 досліджуваних (6,00%) мають рівень вищий за норму;

– **показник прийняття інших** як один з компонентів соціально-психологічної адаптації має дещо кращу тенденцію порівняно з попередніми показниками. На рівні нижчому за норму прийняття інших властиве 12 обстеженим (24,00%), на рівні норми – 31 (62,00%), а вищому за норму – 7 пацієнтам (14,00%). В цілому можна констатувати тенденції, досить сприятливі соціально-психологічній адаптованості підлітків цієї групи;

– **показник емоційного комфорту** на рівні нижчому за норму властивий 28 досліджуваним (56,00%), на рівні норми – 22 (44,00%). На рівні вищому за норму не виявлено у жодного з досліджуваних групи;

– **показник інтернальності** особистості на рівні нижчому за норму зафіксовано у 15 респондентів (30,00%), на рівні норми – у 27 (54,00%), вищий за норму – у 8 осіб (16,00%). Зазначене цілком відповідає тенденціям досліджуваної вікової групи; разом з тим дозволяє припустити значущість тенденцій саме до екстерналізації внутрішніх переживань як чинника нормативної моделі соціалізації.

– **показник домінування** як один з чинників СПА має, в цілому, сприятливий прогноз

розподілу у групі ГП: на рівні нижчому за норму він властивий 16 досліджуваних (32,00%), на нормативному – 20 (40,00%), на вищому за норму – 14 особам (28,0 %).

Підсумовуючи результати проведеної на цьому етапі роботи, можна визначити певні загальні тенденції щодо соціально-психологічної адаптації підлітків:

- показники СПА в ОГ мають тяжіння до рівня, нижчого за норму, відсутня варіативність ознак СПА, що свідчить про ймовірну схильність до негнучкого вибору моделей поведінки в процесі соціалізації;
- показники СПА в ГП мають багаторівневий розподіл проявів, що може свідчити про менш ригідну модель соціалізації особистості.

Виходячи з даних, отриманих у результаті дослідження рівнів проявів показників СПА у групах, було зроблено розподілення ОГ і ГП на підгрупи стратифікаційним критерієм рівня СПА:

– **ОГ:** 61 особа із загальним показником соціально-психологічної адаптації та її компонентів, нижчим за нормативні значення (тобто з проявами СПА), увійшли до основної групи досліджуваних (**ОГД**) (65,6% вибірки), 32 особи з нормальними показниками СПА склали вибірку основної групи адаптованих підлітків (**ОГА**) (34,4% від ОГ);

– **ГП:** 29 осіб (58,0%), в яких встановлено знижену СПА і, відповідно, виявлено прояви СПА, склали вибірку підлітків, які мають ознаки дезадаптації та склали групу порівняння (**ГПД**); 21 респондент (42,0%) – увійшли до групи порівняння адаптованих підлітків (**ГПА**).

Таким чином, емпіричним шляхом за критерієм актуалізації показників соціально-психологічної адаптованості–дезадапованості встановлено основні експериментальні (констатувальний експеримент) та порівняльні групи досліджуваних, диференціація яких і склала дизайн подальшого якісного аналізу отриманих даних, зокрема, усереднених показників соціально-психологічної адаптації/дезадаптації (СПА/Д).

Аналіз усереднених показників проявів СПА/Д як інтегрального показника та її компонентів у вигляді супутніх властивостей і якостей особистості (**табл. 2**) довів легітимність такого розподілу.

В цілому можемо констатувати, що серед підлітків ОГД було 30 представників субкультури геймерів та 31 – екстремалів. До ОГА увійшли 14 екстремалів й 18 геймерів відповідно. Таким чином, достовірних відмінностей стосовно розподілу осіб з проявами СПА залежно від виду субкультури не виявлено.

Таблиця 2

**Усереднені показники
вираженості проявів компонентів СПА**

Шкали СПА	ОГД (n=61)	ОГА (n=32)	ГПД (n=29)	ГПА (n=21)
Адаптація	55,37	172,51	63,96	182,33
Самоприйняття	53,37	48,22	50,23	69,22
Прийняття інших	10,87	37,41	12,75	32,61
Емоційний комфорт	13,36	37,424	15,44	33,52
Інтернальність	41,02	62,97	26,72	68,57
Домінування	18,75	32,04	14,55	26,23

Для загальної картини проявів СПА у респондентів досліджуваних груп характерним є те, що найадапованішими виявляються підлітки з ГПА. Це цілком пояснює адаптаційні можливості особистості, яка не має потреб у соціалізації в константній групі, якою є певна субкультура. В той же час, тенденція до високого показника соціально-психологічної адаптованості притаманна і досліджуваним ОГА, а за рівнем значущості розбіжності між цими групами є несуттєвими. Це підтверджує наше припущення про те, що механізми СПА у підлітків, які занурені в субкультурний простір соціалізації, та підлітків, які не мають потреби такої форми соціалізації, різні, але не є вирішальними в загальному статусі СПА/Д. Зазначене спонукало нас на продовження більш глибинного та структурного аналізу вказаного феномену.

Констатовано, що підлітків ГПД та ОГД характеризують низькі рівні СПА за типом дезадаптації, і це також посилює наш висновок про те, що залученість до субкультурного простору не є диференціюючою ознакою СПА. Маємо також необхідність зазначити, що в такому контексті дезадапованим підліткам властива загальна незрілість особистості, невротичні відхилення, дисгармонії у сфері прийняття рішення, відсутність позитивного досвіду і позитивного підкріплення реалізації мети, амбівалентність та амбітендентність.

Встановлено, що типовим для підлітків ОГА та ГПА є функціонування цілеспрямованої адаптаційної системи; це характеризується спроможністю до встановлення відповідності між особистісними цілями і результатами. В такому контексті ми констатуємо наявність позитивного підкріплення цілей особистості, стратегій соціалізації та результатів СПА.

Якісний аналіз проявів СПА/Д дозволив стверджувати, що за показником самоприйняття респонденти ОГД, ОГА, ГПД мають низькі показники, що свідчить про загальну незадоволеність у сприйнятті власної особистості, її

загальних якостей, характеристик. В цілому, це притаманне підлітково-юнацькому віку, спрямованому на певний максималізм щодо порівняння себе з оточуючими. В той же час, у ГПА сприйняття себе має кращі тенденції, що дозволяє говорити про актуальну роль адекватного сприйняття себе в структурі феноменології адаптації підлітків.

Щодо здатності до прийняття інших, констатовано, що досліджувані ОГД та ГПД тяжіють до неприйняття. Це дає підстави характеризувати зазначених досліджуваних як осіб, які мають фрустровані потреби в спілкуванні та взаємодії з іншими, а також складнощі в організації суспільної діяльності. Ймовірно, для субкультурно-орієнтованих підлітків це стає підставою

Таблиця 3

Усереднені показники розподілу та вираженості СПА в групах досліджуваних

ГРУПА		Адаптація	Самоприйняття	Прийняття інших	Емоційний комфорт	Інтренальність	Домінування
Деадаптовані екстремали	Середнє значення	64,41	58,41	11,35	13,22	60,22	27,54
	n	31	31	31	31	31	31
	Стандартне відхилення	4,07	3,77	3,47	5,29	10,89	3,08
	Мінімум	57,00	48,00	6,00	7,00	37,00	19,00
	Максимум	74,00	65,00	18,00	30,00	81,00	30,00
Деадаптовані геймери	Середнє значення	46,33	48,33	10,40	13,50	21,83	9,96
	n	30	30	30	30	30	30
	Стандартне відхилення	22,40	12,65	4,09	5,48	11,77	6,57
	Мінімум	12,00	19,00	0,00	7,00	0,00	2,00
	Максимум	133,00	66,00	18,00	30,00	50,00	25,00
Звичайні деадаптовані	Середнє значення	63,96	51,24	12,75	15,44	26,72	14,55
	n	29	29	29	29	29	29
	Стандартне відхилення	15,13	9,06	3,97	6,79	11,16	5,66
	Мінімум	28,00	36,00	6,00	5,00	12,00	3,00
	Максимум	90,00	66,00	24,00	33,00	50,00	32,00
Адаптовані екстремали	Середнє значення	172,15	55,00	41,00	38,84	69,92	36,30
	n	13	13	13	13	13	13
	Стандартне відхилення	26,19	8,32	4,96	3,07	7,72	4,44
	Мінімум	96,00	40,00	33,00	32,00	57,00	28,00
	Максимум	204,00	66,00	49,00	42,00	82,00	42,00
Адаптовані геймери	Середнє значення	171,61	42,66	33,61	36,27	56,44	27,44
	n	18	18	18	18	18	18
	Стандартне відхилення	19,80	11,62	5,15	4,521	11,05	4,48
	Мінімум	135,00	19,00	25,00	29,00	34,00	20,00
	Максимум	204,00	59,00	42,00	44,00	77,00	39,00
Звичайні адаптовані	Середнє значення	182,33	71,19	32,61	33,52	68,57	26,23
	n	21	21	21	21	21	21
	Стандартне відхилення	10,30	4,34	2,90	4,38	9,95	3,03
	Мінімум	165,00	63,00	26,00	27,00	47,00	20,00
	Максимум	201,00	78,00	37,00	43,00	84,00	30,00
За вибіркою	Середнє значення	101,39	54,40	20,11	22,00	46,915	21,77
	n	142	142	142	142	142	142
	Стандартне відхилення	59,77	12,25	12,26	11,84	22,34	9,84
	Мінімум	12,00	19,00	0,00	5,00	0,00	2,00
	Максимум	204,00	78,00	49,00	44,00	84,00	42,00

для звуження кола своєї взаємодії виключно до референтної групи – субкультури. Щодо підлітків, які не є включеними до субкультурної соціалізації, така тенденція виявляє невротизовані потреби та перешкоди в спілкуванні з близькими. Представники ОГА та ГПА демонструють доволі позитивні тенденції у сприйнятті інших, що характеризує їх як досить гнучких у взаємодії та спілкуванні. Такі тенденції зумовлюють мотиви та механізмами соціалізації в підлітково-юнацькому віці.

Емоційний комфорт, як одна з ключових потреб у соціалізації та взаємодії, у досліджуваних ОГА та ГПА свідчить про здатність адаптованих підлітків до адекватного емоційного реагування на проблеми взаємодії та особистісного розвитку. Їхнє ставлення до оточення є стабільним. У той же час, досліджувані ОГД та ГПД характеризуються певною невизначеністю у своєму емоційному ставленні до оточуючих і до подій життя. Їм притаманні невпевненість, емоційна ригідність, відстороненість в емоційній взаємодії з іншими. Власне, це і є визначальним в їхньому соціальному статусі.

Аналізуючи інтернальність підлітків у вимірах внутрішнього та зовнішнього контролю та саморегуляції встановлено, що респонденти ГПА та ОГА демонструють зовнішній контроль – екстернальний (як схильність приписувати причини того, що відбувається, зовнішнім факторам). У той же час, у ГПД виявлено схильність пояснювати відповідальність за події, що відбуваються в житті, результатами власної активності, своєю поведінкою, характером, здібностями. В досліджуваних ОГД простежуються біполярні тенденції інтерналізації, що розкриває подвійний механізм інтерпретації причинності та свого місця в колі подій соціалізації.

Інтерпретація показника домінування засвідчує, що підліткам ОГА притаманна тенденція до лідерства та провідна роль у вирішенні завдань і до особистісної активності за рахунок залучення інших. Підлітків ГПА відрізняє відомість – як прагнення виконувати поставлені кимось завдання. Досліджувані ГПД та ОГД – дезадаптовані підлітки, які характеризуються ескапізмом (відходом від проблем), що пояснює причинність соціально-психологічної дезадаптації цих груп.

Узагальнюючи, слід зазначити, що в цілому отримані результати дають підстави вважати, що найбільший інтегральний показник СПА притаманний респондентам ОГА. Окремо зазначимо: хоча ці підлітки є також представниками субкультур, вони не мають ознак соціально-психологічної дезадаптації, що мотивує нас на перегляд окремих стереотипних тверджень стосовно того, що включеність в субкультури

молоді є показником певної соціально-психологічної дезадаптації.

Слід також звернути увагу на подібність досліджуваних груп за показником самоприйняття, що в цілому дає підстави припустити його індиферентність щодо впливу на дезадаптивні патерни поведінки, проте не вирішеним залишається питання про його зв'язок з вибором стратегій соціалізації підлітків у субкультурних течіях. Саме це ми маємо з'ясувати в подальшому. Зазначимо, що ці припущення ми робимо, виходячи з середніх узагальнень за групами, проте подальша диференціація груп за типом активності в субкультурному просторі соціалізації дозволяє визначити взаємобумовленість проявів адаптації/дезадаптації особистості в міру її занурення в середовище субкультури.

Поглиблений статистичний аналіз показників розподілу компонентів СПА за даними описової статистики наведено в табл. 3.

Отримані результати засвідчують, що найменше психологічно адаптованими є респонденти субкультури геймерів. За Н-критерієм Крускала–Уолліса на рівні значущості $p=0,01$ встановлено відмінності у проявах дезадаптації порівняно з групами звичайних адаптованих ($H_{емп}=4,34$), адаптованих екстремалів ($H_{емп}=5,54$) та адаптованих геймерів ($H_{емп}=4,23$).

Уваги заслуговує також аналіз самоприйняття. В цілому, слід зазначити, що в усіх групах його показник тяжіє до середнього рівня (дезадаптовані геймери, звичайні дезадаптовані, адаптовані геймери). Найбільший рівень самоприйняття достовірно відрізняється у групі звичайних адаптованих осіб ($H_{емп}=6,33$), що дає підстави припустити значущість самоприйняття у структурі адаптаційних процесів і станів особистості.

Прийняття інших як структурний та змістовний компонент процесів СПА представлено на рівнях нижчих за норму у досліджуваних групах дезадаптованих геймерів та дезадаптованих екстремалів. Граничну верхню норму зафіксовано в звичайних дезадаптованих підлітків. В той же час, за групами звичайних адаптованих підлітків, адаптованих геймерів та адаптованих екстремалів прийняття інших відповідає середньонормативному рівню. За Н-критерієм Крускала–Уолліса на рівні значущості $p=0,01$ встановлено достовірну відмінність прояву прийняття інших у досліджуваних адаптованих екстремалів та адаптованих геймерів порівняно з іншими групами. Це дає нам підстави вважати, що прийняття інших не детермінує вибір стратегій соціалізації особистості в субкультурах, проте визначає та забезпечує її адаптаційні механізми.

Емоційний комфорт в структурі процесів адаптації/деадаптації підлітків та юнаків у міру їхнього занурення до субкультурного простору представлено у наступний спосіб. На рівні, нижчому за норму, емоційний комфорт відзначено у дезадаптованих екстремалів та геймерів. Практично на такому ж низькому рівні (достовірних відмінностей не виявлено) спостерігаємо емоційний комфорт у звичайних дезадаптованих підлітків. Щодо досліджуваних адаптованих екстремалів, геймерів та звичайних підлітків-юнаків, слід констатувати високий рівень емоційного комфорту.

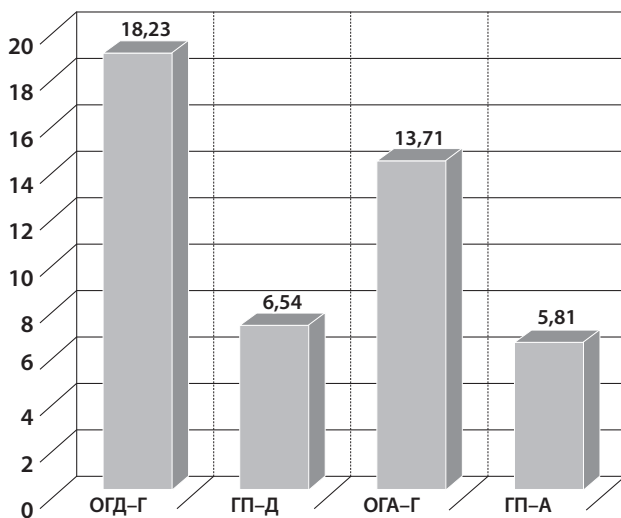
За Н-критерієм Крускала–Уолліса на рівні значущості $p=0,05$ встановлено відмінності між групами звичайних адаптованих та дезадаптованих екстремалів ($H_{емп}=8,32$), дезадаптованих геймерів ($H_{емп}=7,24$). Також встановлено відмінності між групами звичайних дезадаптованих та звичайних адаптованих досліджуваних ($H_{емп}=5,14$). Це дає нам підстави вважати порушення станів емоційного комфорту як механізмом, що структурує та змістовно характеризує процеси адаптації/деадаптації, так і механізмом соціалізації особистості в субкультуроному середовищі.

Аналізуючи розподіл та відмінності проявів інтернальності особистості в структурі дезадаптації представників субкультур та звичайних юнаків-підлітків, можна відзначити такі особливості. Дуже низькі показники інтернальності виявляють дезадаптовані геймери, що цілком пояснюється відповідною характе-

рологією діяльності. Граничний рівень (близький до низького) також характеризує звичайних дезадаптованих осіб.

Подальший аналіз засвідчує, що з покращенням показників адаптованості зростає показник екстернальності. Адаптовані екстремали та звичайні адаптовані особи мають найбільші прояви екстернальності. За Н-критерієм Крускала–Уолліса на рівні значущості $p=0,01$ показник інтернальності в групі дезадаптованих геймерів достовірно відрізняється від решти досліджуваних груп, зокрема, дезадаптованих екстремалів ($H_{емп}=4,14$), адаптованих екстремалів ($H_{емп}=8,23$), адаптованих геймерів ($H_{емп}=8,64$), звичайних адаптованих ($H_{емп}=7,74$). У зв'язку з цим можна припустити, що інтернальність є класифікуючою ознакою дезадаптації геймерів, перехід інтернальності в нову якість – екстернальність – забезпечує підвищення адаптаційних ресурсів. Згідно нашого дослідження адаптованість пов'язана з екстернальністю, зокрема, у групі звичайних адаптованих підлітків-юнаків.

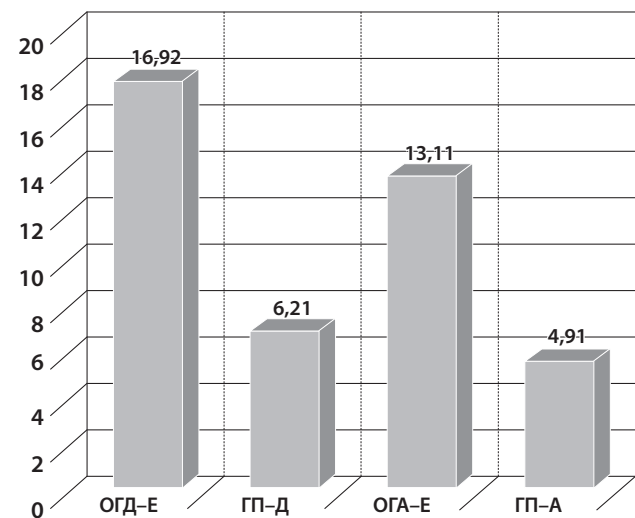
Подальший аналіз структури та змісту психологічної адаптації/деадаптації визначає місце процесів особистісного домінування, яке розглядається нами як можливий ресурс експансії життєвого простору індивіда зі збільшенням його соціалізації. Потреба в домінуванні (або уникання домінування), на нашу думку, є визначальною в окремих моделях соціалізації, опосередкованої субкультурами.

Примітки:

- ОГД-Г – основна група дезадаптованих підлітків геймерів
- ГП-Д – група порівняння – дезадаптовані підлітки
- ОГА-Г – основна група адаптованих підлітків геймерів
- ГП-А – група порівняння адаптованих підлітків

Рис. 1. Показники компоненту зануреності в субкультуру геймерів за методикою COMP-UDIT

Примітки:

- ОГД-Е – основна група дезадаптованих підлітків екстремалів
- ГП-Д – група порівняння – дезадаптовані підлітки
- ОГД-Е основна група дезадаптованих підлітків екстремалів
- ГП-А – група порівняння адаптованих підлітків

Рис. 2. Показники зануреності в субкультуру екстремалів за методикою EXTRIM-UDIT

Найнижчі показники домінування діагностовано в групі дезадаптованих геймерів. За Н-критерієм Крускала–Уолліса на рівні значущості $p=0,05$ визначено достовірні відмінності домінування дезадаптованих геймерів з усіма іншими групами досліджуваних, окрім групи звичайних дезадаптивних підлітків-юнаків. Найбільшу потребу в домінуванні визнають адаптовані екстремали ($H_{емп}=4,33$), що, ймовірно, може пояснювати стратегію адаптації через активний вплив на оточення та інститути соціалізації. Високі показники домінування в такому випадку можуть свідчити на користь здатності людини протиставляти себе групі, що знижує потребу у зануренні до простору субкультури.

Досліджуючи особливості соціально-психологічної дезадаптації осіб підлітково-юнацького віку, ми з'ясували ступінь зануреності респондентів у субкультуру (на підставі анкети COMP-UDIT для групи підлітків, занурених в субкультуру геймерів, та EXTRIM-UDIT для групи – екстремалів). Узагальнені результати виглядають у такий спосіб.

Досліджуючи компонент зануреності в субкультуру за ознаками провідної активності культури – життя в он-лайн просторі, за методикою COMP-UDIT встановлено показники занурення молоді в геймерську субкультуру (рис. 1).

Встановлено, що показники компоненту зануреності в субкультуру дезадаптованих геймерів свідчать про такий розподіл: ОГД–Г – середній бал 18,23; ОГА–Г – 13,71; ГП–Д – 6,54; ГП–А – 5,81 балів.

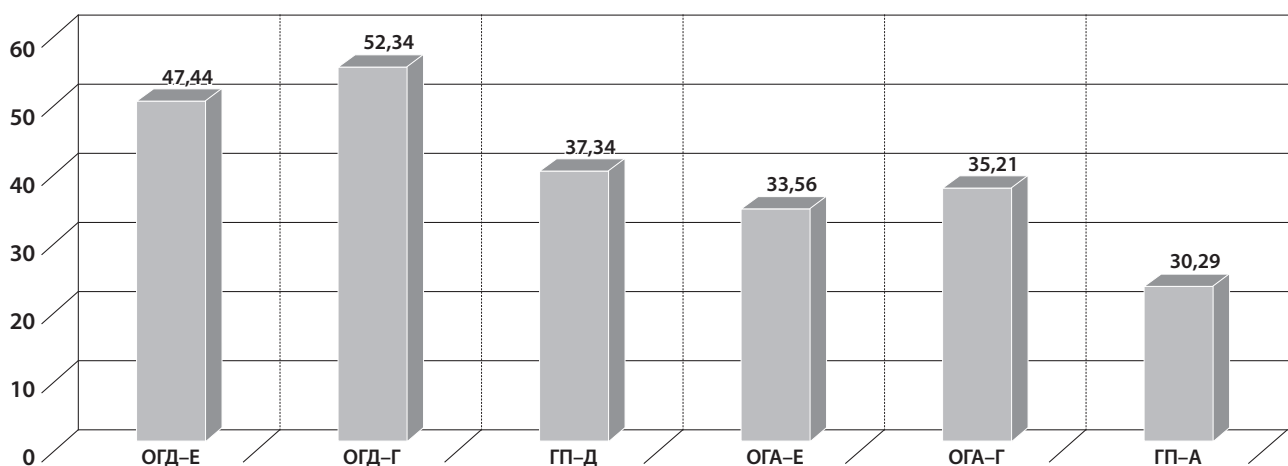
Згідно отриманих даних та вторинної обробки методами математичної статистики за Н-критерієм Крускала–Уолліса встанов-

лено провідну роль показника зануреності в формуванні дезадаптаційних патернів по групі дезадаптованих геймерів порівняно зі звичайними дезадаптованими ($H_{емп}=11,27$) та звичайними адаптованими підлітками ($H_{емп}=12,32$). Відсутність достовірних відмінностей між групами звичайних дезадаптованих і звичайних адаптованих підлітків дають нам підстави вважати несуттєвим вплив (або навіть його відсутність) на процеси адаптації/ дезадаптації особистості, яка не є прихильником субкультурної стратегії соціалізації.

Щодо зануреності в субкультурний простір екстремалів, згідно досліджень ситуація має такий вигляд (рис. 2).

Визначено, що розподіл показників компоненту зануреності в субкультуру дезадаптованих екстремалів представлено у такий спосіб: ОГД–Е – середній бал розподілу 16,92; ГОД–Е – 13,11; ГП–Д – 6,21 та ГП–А – 4,91 балів відповідно.

Отримані результати щодо ступеня зануреності в субкультуру серед груп екстремалів (дезадаптованих та адаптованих), а також їх порівняння з групами звичайних дезадаптованих та звичайних адаптованих підлітків за Н-критерієм Крускала–Уолліса дають підстави для певних спостережень. Встановлено достовірні відмінності між групою дезадаптованих екстремалів та звичайних адаптованих підлітків ($H_{емп}=14,47$), групою дезадаптованих екстремалів та звичайних дезадаптованих ($H_{емп}=13,55$). Це свідчить про взаємообумовленість дезадаптаційних процесів соціалізації особистості в групі екстремалів залежно від її занурення в цю групу.

Примітки:

ОГД–Е – основна група дезадаптованих підлітків екстремалів

ОГД–Г – основна група дезадаптованих підлітків геймерів

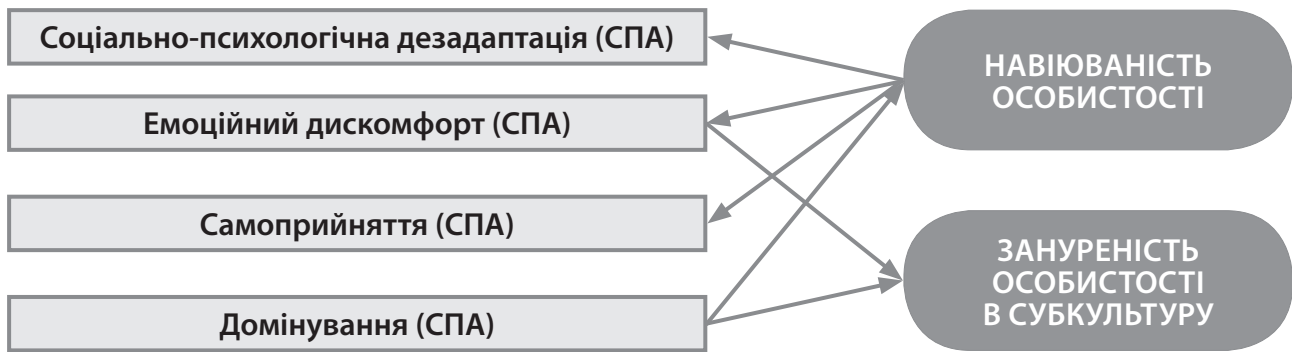
ГП–Д – група порівняння – дезадаптовані підлітки

ОГА–Е – основна група адаптованих підлітків екстремалів

ОГА–Г – основна група адаптованих підлітків геймерів

ГП–А – група порівняння адаптованих підлітків

Рис. 3. Порівняльний аналіз показників навіюваності як риси особистості за групами досліджуваних

Рис. 4. Предикація соціально-психологічної дезадаптації дезадаптованих представників молодіжних субкультур (ОГД)

На наступному етапі дослідження визначено рівень навіюваності як риси особистості, яка, згідно з нашими теоретичними припущеннями, детермінує певну вразливість та чутливість індивіда до соціально-рольових впливів (рис. 3).

За отриманими результатами встановлено, що розподіл середніх показників навіюваності в групах відбувається таким чином: ОГД-Г – середній бал 52,34; ОГД-Е – 47,44; ГП-Д – 37,34; ОГА-Е – 33,56; ОГА-Г – 35,21; ГП-А – 30,29 балів.

Для визначення відмінностей проявів показників навіюваності особистості використано Н-критерій Крускала-Уолліса. На рівні значущості $p=0,01$ встановлено достовірні відмінності:

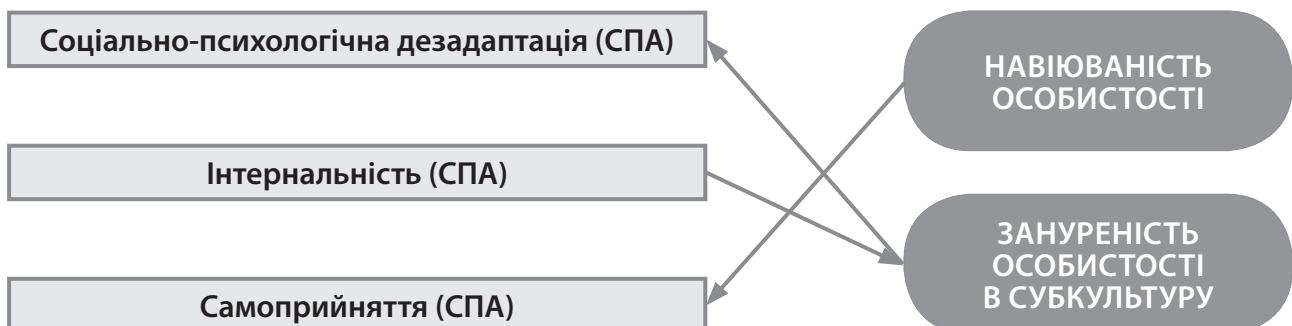
- між групою дезадаптованих геймерів та звичайних адаптованих ($H_{емп}=21,12$) юнаків, адаптованих екстремалів ($H_{емп}=19,44$);
- між групою дезадаптованих геймерів (які, власне, виявилися найбільше навіюваними особами: середній показник 52,34 свідчить про підвищену навіюваність) та звичайними адаптованими підлітками ($H_{емп}=22,31$), адаптованими геймерами ($H_{емп}=21,27$), адаптованими екстремалами ($H_{емп}=22,03$).
- цікавою виявляється розбіжність між групами дезадаптованих геймерів та звичайних дезадаптованих підлітків

(Немп=19,39). Така картина дозволяє констатувати: навіюваність в цілому є одним з ключових факторів у генезі занурення особистості до соціалізації в неформальних субкультурах. Разом з тим, є також підстави стверджувати, що навіюваність виступає чинником процесів дезадаптації у соціалізації, особливо серед дезадаптованих геймерів.

Аналіз і узагальнення отриманих даних дозволили визначити особливості соціально-психологічної дезадаптації осіб підлітково-юнацького віку з урахуванням ступеня їхнього занурення до соціалізації в молодіжних субкультурах та рівня навіюваності особистості. Це й стало основою для створення узагальнених моделей предикації соціально-психологічної дезадаптації представників молодіжних субкультур. Визначено такі особистісно-рольові предиктори, які найбільше корелюють з показником психологічної дезадаптації за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонд та мають потужні взаємні кореляції:

зануреність..... ($p=0,01$);
 навіюваність..... ($p=0,01$).

За результатами кореляційного аналізу за t-критерієм Стьюдента ($p=0,01$) встановлено прямі кореляції зі ступенем домінування (СПА) та навіюваністю особистості та її потребою у за-

Рис. 5. Предикація СПА адаптованих представників молодіжних субкультур (ОГА)

нуреності у субкультурний простір. Це дає нам підстави припустити, що дезадаптивна модель домінування предикуює вразливість особистості. Збільшення показника емоційного дискомфорту також посилює зазначену тенденцію. Разом з тим, зростання рівня навіюваності знижує ресурси особистості до СПА і показники самоприйняття та зменшує емоційний комфорт особистості, що посилює її потреби до занурення в субкультурний простір. Разом з тим зануреність особистості в субкультуру не є визначальною в генезі її дезадаптації (рис. 4).

Щодо групи адаптованих представників молодіжних субкультур (ОГА), зазначимо, що збільшення показника соціально-психологічної адаптації знижує потребу особистості у зануреності до субкультурного простору, і ми припускаємо, що така зануреність є більше гнучкою та континуумною, ніж у дезадаптованих підлітків (рис. 5).

Також встановлено, що високі показники самоприйняття у адаптованих підлітків є певним регулятором зменшення навіюваності особистості, проте цікавим виявляється той факт, що зі зростанням екстернальності потреба у зануренні в субкультуру збільшується, як і те, що зануреність збільшує екстернальність. Виявлені зв'язки дають підстави говорити про досить гнучкі моделі субкультурної соціалізації адаптованої молоді порівняно з дезадаптованою.

Висновки

В цілому аналіз структури і змісту психологічної дезадаптації у представників молодіжних субкультур дає можливість визначити основні тенденції, зокрема:

- серед представників молодіжних субкультур зустрічаються як соціально-психологічно адаптовані особи, так і з проявами соціально-психологічної дезадаптації різного ступеня вираженості;
- найменше психологічно адаптованими є представники субкультури геймерів;
- самоприйняття забезпечує процеси адаптації особистості у групі звичайних адаптованих досліджуваних;
- прийняття інших як змістовна ознака адаптації не впливає на вибір соціалізації особистості в субкультурах, проте визначає та забезпечує її адаптаційні механізми;
- порушення емоційного комфорту структурує та змістовно характеризує як процеси адаптації/дезадаптації, так і механізми соціалізації особистості в субкультурному середовищі;
- інтернальність виступає принциповою ознакою дезадаптації геймерів, перехід інтернальності в нову якість – екстернальність – забезпечує підвищення адаптаційних ресурсів;
- потреба в домінуванні виступає експансивним механізмом конструювання власного життєвого простору, що забезпечує певну резистентність особистості до соціалізації в субкультурному середовищі;
- визначено предикацію соціально-психологічної дезадаптації дезадаптованих представників молодіжних субкультур та адаптації адаптованих представників молодіжних субкультур за мірою та ступенем їхнього занурення до соціалізації в молодіжних субкультурах та у зв'язку з рівнем навіюваності особистості.

Література

1. Алексеева Т. В. Молодіжні субкультури: розбіжності у світогляді і способі життя / Т. В. Алексеева, В. Є. Луцьов // Девіантологія: у 2-х ч.: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. – К., 2018. – Ч. 1. – 674 с.
2. Nwalozie C. J. Rethinking Subculture and Subcultural Theory in the Study of Youth Crime – A Theoretical Discourse / C. J. Nwalozie // J. of Theoretical and Philosophical Criminology. – 2015. – Vol. 7 (1). – P. 1–16.
3. King A. The Jack Wills crowd: towards a sociology of an elite subculture / A. King, D. Smith // Br. J. Sociol. – 2018. – Vol. 69 (1). – P. 44–66/
4. Dekel O. Youth Subcultural Theory: Making Space for a New Perspective (chapter 16)/Young Consumer Behaviour: A Research Companion; Ed. By A. Gbadamosi / O. Dekel, L. Dempsey, E. Moorlock. – London, 2017. – 19 p.
5. Hodkinson P. Youth cultures and the rest of life: subcultures, post-subcultures and beyond / P. Hodkinson // J. of Youth Studies. – 2016. – Vol. 19 (5). – P. 629–645.
6. Ulusoy E. Toward a theory of subcultural mosaic: Fragmentation into and within subcultures / E. Ulusoy, A. F. Firat // J. of Consumer Culture. – 2016. – Vol. 0 (0). – P. 1–22.
7. Hollingworth S. Performances of social class, race and gender through youth subculture: Putting structure back in to youth subcultural studies / S. Hollingworth // J. of Youth Studies. – 2015. – Vol. 18 (10). – P. 1237–1256. – doi:10.1080/13676261.2015.1039968
8. Naterer A. Violence and the code of the street: a study of social dynamics among street children in Makeevka, East Ukraine / A. Naterer // J. Interpers. Violence. – 2015. – Vol. 30 (8). – P. 1387–1402. – doi: 10.1177/0886260514540323.
9. Woodman D. Researching Ordinary Young People in a Changing World: The Sociology of Generations and the Missing Middle in Youth Research / D. Woodman // Sociological Research Online. – 2013. – Vol. 18 (1). – P. 7.
10. Линский И. В. Метод комплексной оценки аддиктивного статуса индивида и популяции с помощью системы AUDIT-подобных тестов / И. В. Линский, А. И. Минко, А. Ф. Артемчук // Вісн. психіатрії та психофармакотерапії. – 2009. – № 2 (16). – С. 56–70.
11. Практическая психодиагностика (методики и тесты); под ред. Д. Я. Райгородского. – Самара: Бахрах, 1999. – 672 с.
12. Елисеев О. П. Конструктивная типология и психодиагностика личности / О. П. Елисеев. – Псков, 1994. – С. 72–75.